

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора юридичних наук, професора Волобуєва
Анатолія Федотовича на дисертацію Нуджейдат Веам «Криміналісти-
чна характеристика та основні положення розслідування зґвалту-
вань», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 081 – Право**

Вивчення рукопису дисертації та ознайомлення з публікаціями авто-
рки дає підстави для попереднього висновку, що робота виконана на на-
лежному науковому рівні і авторка вирішила поставлені завдання. Такий
висновок ґрунтується на наступних критеріях, за якими оцінюються дисер-
таційні дослідження.

Актуальність обраної теми дослідження. Дисертація Нуджейдат
Веам присвячена одній із сучасних актуальних проблем – визначення осо-
бливостей механізму вчинення зґвалтувань (криміналістичної характерис-
тики) та основних положень їх розслідування. Потрібно зазначити, що в
Україні з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобі-
гання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з
цими явищами в 2019 р. була істотно змінена редакція ст. 152 «Зґвалтуван-
ня» КК України, де цей злочин тепер визначається як вчинення дій сексу-
ального характеру, пов'язаних з вагінальним, анальним або оральним про-
никненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого
іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи. Таким чином
відбулося приєднання до країн, де диспозиція зґвалтування як злочину
пов'язана з концепцією добровільної згоди. Примітно, що обтяжуючою об-
ставиною при цьому позначається вчинення вказаних дій щодо подружжя
чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (пе-
ребував) у сімейних або близьких відносинах. Згода ж вважається доброві-
льною тільки тоді, коли вона є результатом вільного волевиявлення особи,
з урахуванням супутніх обставин.

Оновлення редакції зазначеної правової норми істотно змінило тлумачення зґвалтування і вплинуло на предмет доказування у кримінальних провадженнях. Раніше зґвалтуванням вважалося вчинення природних статевих зносин (вагінальних) із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи. Розслідування таких злочинів завжди було надзвичайно складним і в науці та слідчо-судовій практиці на протязі багатьох років вироблялися теоретичні конструкції і практичні рекомендації, які б дозволяли обґрунтовано притягати винних до кримінальної відповідальності. При сучасному ж тлумаченні зґвалтування перегляду підлягає низка положень, чому і присвячена представлена дисертація.

Потрібно зазначити, що обрана тема дослідження відповідає стратегії та окремим напрямкам розвитку наукових досліджень, що стосуються удосконалення існуючих та розроблення нових криміналістичних методик.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, відповідають вимогам до такого роду досліджень. Достатньо високий рівень їх обґрунтованості та вірогідності забезпечені наступними чинниками:

- логічністю структури проведеного дослідження – послідовно розглянуті криміналістична класифікація і характеристика зґвалтувань, особливості відкриття кримінального провадження і початкового етапу розслідування та особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій;
- використанням достатньої емпіричної і джерельної бази за темою дисертації, використаним масивом аналітичних матеріалів;
- цілковитою відповідністю кола досліджуваних проблемних питань профілю наукової спеціальності 081 – Право;
- достатньою кількістю апробацій сформульованих у дисертації по-

ложень, висновків і рекомендацій на науково-практичних конференціях (у т.ч. числі міжнародних).

Оцінка змісту дисертації, її оформлення та наукова новизна дослідження. Вивчення змісту дисертації, ознайомлення з основними публікаціями дає підстави для висновку, що поставлені завдання дослідження були вирішені, а його мета досягнута. Це знайшло відображення в основних положеннях, висновках і рекомендаціях роботи, які сформульовані автором особисто і характеризуються певною науковою новизною та є достатньо обґрунтованими. Варто відзначити найбільш важливі з них.

Так, дисертантка цілком правильно розглядає сутність зґвалтування та механізму його вчинення як поєднання в діях злочинця біологічного і соціологічного. Обґрунтовується, що біологічний аспект зґвалтування ґрунтується на сексуальності людини, яка є вродженою потребою і функцією людського організму, програма якої закладена на рівні інстинкту. Соціологічний аспект зґвалтування полягає у виході особою за межі «норми» сучасної сексуальної поведінки, що проявляється у застосуванні фізичного насильства, погрози його застосування або безпорадного стану потерпілої особи для задоволення статевої потреби. З об'єктивної сторони зґвалтування проявляється у вчиненні дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи. Відсутність добровільної згоди визначається з урахуванням супутніх обставин, які могли негативно вплинути на волевиявлення особи.

Такий підхід до визначення сутності злочину даної категорії дозволяє акцентувати увагу на закономірних властивостях особи гвалтівника та обставинах вчинення ним насильницьких дій. Видається, що це є досить важливим при наступному розгляді основних методичних положень розслідування зґвалтувань.

Заслуговує на схвалення акцентуація дисертанткою уваги на наявність чи відсутність соціального зв'язку (знайомства) між злочинцем і потерпілою особою. На цій підставі зґвалтування класифіковано на дві групи: 1) зґвалтування, вчинені незнайомою потерпілій особою (відсутність будь-яких соціальних зв'язків); 2) зґвалтування, вчинені знайомою потерпілій особою. Сенс такої криміналістичної класифікації, як обґрунтовано стверджує дисертантка, полягає в істотній відмінності цих груп злочину в механізмі вчинення, що обумовлює необхідність розроблення їх окремих криміналістичних характеристик. Це є новелою у криміналістичних дослідженнях методики розслідування зґвалтувань.

Криміналістична характеристика зґвалтувань, вчинених незнайомою потерпілій особою, і криміналістична характеристика зґвалтувань, вчинених знайомою потерпілій особою, сформовані дисертанткою (підрозділи 1.3. та 1.4.). та визначені їх відмінності, які впливають на обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

В дисертації зазначається, що відкриття кримінального провадження щодо зґвалтування має особливості, які обумовлені багатозначністю статевої поведінки як жінки, так і чоловіка. Тому до внесення заявлених потерпілою відомостей про насильство до ЄРДР і початку досудового розслідування доцільним вважається проведення перевірочних дій: отримання детального пояснення від особи-заявника; огляду місця події; отримання пояснень від очевидців певних подій, що передували, супроводжували або настали після зґвалтування. Стверджується, що зважаючи на тривалість цих заходів передбачений ч. 1 ст.214 КПК України термін (24 год.), часто є недостатнім і потребує збільшення.

Така ознака, як наявність чи відсутність певних соціальних відносин між підозрюваним і потерпілою особою, покладена в основу класифікації типових слідчих ситуацій. Потрібно зазначити, що це логічно пов'язано із запропонованою дисертанткою класифікацією зґвалтувань. Стосовно кожної із названих слідчих ситуацій запропоновано проведення певних ком-

плексів слідчо-розшукових дій - тактичних операцій («Розшук та ідентифікація гвалтівника», «Ознаки насильницького статевого акту у потерпілої», «Ознаки статевого акту у підозрюваного», «Характер стосунків потерпілої і підозрюваного»). Названі тактичні операції проводяться під кутом зору перевірки двох типових версій: 1) зґвалтування мало місце (заява потерпілої особи відповідає дійсності); 2) зґвалтування не було (заява є неправдивою). Використання таких контраверсій дозволяє уникнути помилок при розслідуванні зґвалтування, особливо в ситуації його вчинення знайомою потерпілій особою.

У зв'язку з перевіркою зазначених версій розглядається і проблема своєчасного виявлення і подолання протидії розслідуванню як з боку підозрюваного (характер протидії залежить від наявності соціального зв'язку з жертвою), так і з боку потерпілої особи при наявності неправдивої заяви про зґвалтування.

Окрема увага приділена особливостям тактики окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні зґвалтувань, які обумовлені специфікою механізму їх вчинення (наявність біологічного і соціологічного аспектів в поведінці гвалтівника). Зазначається, що названі фактори впливають як на утворення слідів зґвалтування, так і на поведінку учасників кримінального провадження при проведенні таких слідчих дій як огляд, допит потерпілої, підозрюваного і свідків, обшук, пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент. Підкреслена особлива роль в доказуванні факту здійснення статевих зносин з використанням насильства експертиз: судово-медичної, судово-психіатричної, комплексної психолого-психіатричної (зокрема, у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх). Дисертантка цілком правильно відзначає, що для отримання доказів при проведенні вказаних експертиз потрібне дослідження об'єктів біологічного походження, а відтак, підготовка експертиз повинна заздалегідь мати відображення у змісті багатьох слідчих дій, що передують їх проведенню.

Таким чином можна констатувати, що сформульовані дисертанткою положення і рекомендації є актуальними та обґрунтованими, мають певний ступінь новизни.

Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях. Основні наукові положення і висновки дисертації викладено у 5 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях України з юридичних наук, та у 2-х статтях у зарубіжних наукових виданнях (проіндексовані в базі даних Web of Science Core Collection), тезах 7 доповідей на науково-практичних конференціях та круглих столах. Кількість, обсяг та зміст друкованих праць відповідають вимогам МОН України щодо публікацій основного змісту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії і надають авторові право публічного захисту дисертації.

Практичне значення роботи. Викладені в дисертації висновки й пропозиції можуть бути використані:

- у практичній діяльності – при здійсненні кримінальних проваджень щодо зґвалтувань;
- у законотворчій діяльності - при уточненні редакції окремих статей КК України та КПК України;
- у навчальному процесі вищих закладів освіти – при викладанні криміналістики, підготовці підручників, навчальних посібників та навчально-методичних матеріалів.

Зауваження та дискусійні положення змісту дисертації. Як зазначалося, представлене дослідження здійснено на достатньому науково-теоретичному рівні. Проте, оскільки тема дослідження торкається розслідування такого складного злочину, як зґвалтування, склад якого був істотно змінений, деякі положення дисертації є досить дискусійними і викликають запитання, у зв'язку з чим варто зробити зауваження, які зводяться до наступного.

1. В дисертації на с. 31 зазначається, що відповідно до кримінального законодавства Ізраїля зґвалтуванням визнаються статеві зносини з жінкою,

вчинені без її вільної згоди або при її згоді, але яка була досягнута шляхом обману. В чому саме полягає такий обман? Чи можливе притягнення до кримінальної відповідальності за такий спосіб дій в Україні?

2. На с. 39 зазначається, що при розслідуванні зґвалтувань відсутність добровільної згоди потерпілої особи на вчинення дій сексуального характеру визначається з урахуванням супутніх обставин, які могли негативно вплинути на волевиявлення особи. У зв'язку з цим виникає питання, а які саме обставини повинні враховуватися слідчим і, відповідно, фіксуватися у процесуальних документах? І як повинна реалізуватися презумпція невинуватості в ситуації відсутності добровільної згоди потерпілої?

3. При визначенні типових рис особи злочинця у підрозділах 1.3. та 1.4. йдеться тільки про чоловіків, але нічого не говориться про жінок - гвалтівниць.

4. В типовій слідчій ситуації № 2, коли досудове розслідування розпочато у зв'язку із заявою про вчинення зґвалтування знайомою потерпілою особою, однією з обставин, що повинна бути досліджена є твердження підозрюваного, що статевий контакт був добровільним (с. 115). Як ця обставина може бути доведена чи спростована в ситуації, коли між підозрюваним і потерпілою раніше існували добровільні статеві зносини?

5. При висвітленні особливостей проведення огляду у кримінальних провадженнях щодо зґвалтувань нічого не сказано про застосування засобів технічної фіксації.

Наведені зауваження і запитання не применшують загальної досить високої оцінки рівня виконання дисертаційної роботи, а лише висвітлюють дискусійність окремих її положень, а відтак й їх актуальність.

Загальні висновки:

1. Дисертація Нуджейдат Веам «Криміналістична характеристика та основні положення розслідування зґвалтувань» є завершеною самостійною кваліфікаційною науковою працею, в якій з урахуванням оновленого кримінального і кримінального процесуального законодавства України, сфор-

мультимедійно та обґрунтовано низку теоретичних положень і пропозицій щодо удосконалення окремої криміналістичної методики.

2. Сформульовані в дисертації висновки і пропозиції мають теоретичне і практичне значення, яке полягає в тому, що результати дисертаційного дослідження можуть бути використані:

- у практичній діяльності – при здійсненні кримінальних проваджень щодо зґвалтувань;

- у законотворчій діяльності - при уточненні редакції окремих статей КК України та КПК України;

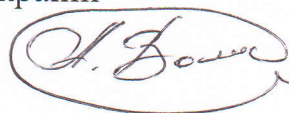
- в науковій і навчально-методичній роботі – при викладанні криміналістики, підготовці підручників, навчальних посібників та навчально-методичних матеріалів.

3. Дисертація «Криміналістична характеристика та основні положення розслідування зґвалтувань» відповідає вимогам Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167, Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року, а її автор – Нуджейдат Веам - заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

Офіційний опонент:

Професор кафедри
кримінального процесу та криміналістики
Донецького юридичного інституту МВС України

доктор юридичних наук, професор

А.Ф. Волобуєв

Підпис професора Волобуєва А.Ф. засвідчую:

Г.В.О. начальника ВДСУ
Ю.В.С. МВС України
Ю.М. Меркунова

